

ІВ. ФРАНКО.

До історії „небесного огню“ в Єрусалимі.

Прочитавши інтересну і тепло написану статейку проф. М. Сумцова „Небесний огонь“ у першій книжці сегорічного Вістника вважаю не зайвим подати крім того, що навів шановний професор, ще одно старе свідoctво про істнованє того огню хоч і в дещо иншій формі і не в Єрусалимі, а на ріці Іордані. Се маленьке оповіданє тим важнійше і цікавійше, що містить ся в одній із найстарших памяток словянського письменства в загалі і було по всій правдоподібности написане ще за життя св. Мефодія на великоморавськїм або панонськїм ґрунті, отже не пізнійше кінця IX віку і звиш два столітя давнійше від нашого Данила мниха. Се старославянське оповіданє не було відоме в нашій старій Русі і, як сказано, малює діло зовсім у иншій формі.

Твір, про який тут мова, се „Чтеніє на крещеніє Господне“, перекладене з грецького отця Григорія Богослова і ширеко відоме також у старій Русі ще від XI в. в знаній рукописній збірці „XIII слів святого Григорія“ та її пізнійших копіях. Московський учений А. Н. Попов знайшов одначе в рукописній збірці А. І. Хлудова найстаршу доси славянську копію сего Чтенія з прикметами сербської редакції. Те сербське „Чтеніє“, се властиво компіляція з двох слів Григорієвих, а властиво з слів *Εἰς τὴν ἄγια φῶτα* і *Εἰς τὸ ἄγιον βάπτισμα*, і визначаєть ся надто досит численними додатками і вставками перекладача-Славянина. Точни дослід над мовою і текстом допrowадив Попова до переконаня, що сей текст належить до найстарших памяток південно-словянської мови, що прим. його автор не признає західного догмату з *filioque* а навпаки, виразно застерігаєть ся против него, бо перекладаюч точно грецький текст св. Григорія про походженє св. Духа, до Григорієвих слів: „духа святыи во истинну духъ естъ убо исходяи отца“, додає до них своє застереженє: „а не от сына, яко же етъри рѣша“. Що автор не вважаючи се своє догматичне, не іопаторське становище, як у панонських житіях називаєть ся становище західности (Константин прямо називає іопаторіянцив, отий римського папу еретиками!), сам признає себе членом західної церкви, се доказує Попов інтересною цитатою з иншого уступу його

Чтенія, де сказано: „тѣмже образомъ паки пріємши оттуду и римская церкви священіе (звичай свячення води) и сама держащи до-селѣ, и всему западу сему подала естъ“. „Свідощтво ясне, — додає від себе д. А. Попов, — згадка про римську церков, а не Константинопольську і слова „всему западу сему“ (отже як би ми тепер сказали „нашому“) вказують на той запад, на країну піддану римському престолови як на місце, де жив і працював наш невідомий автор. Та деж сей запад? і що се за країна? На се відповімо словами похвального слова на честь просвітителів Словян, Константина і Мефодія: „въ западныхъ же странахъ, панонстѣхъ и моравскихъ странахъ яко солнци въсиявша просвѣтиста буквами и научша ученики церковному чину исполнь“. І справді, Моравія і Панонія була одинокою західною країною, де хоч не дуже довго, а власне в другій половині IX віку під церковною зверхністю римського престіла явно і вселюдно проповідувано віру в походжене Духа св. тільки від Отця і де за сей символ східної церкви вела ся боротьба з місцевим німецьким духовенством, що по смерти Мефодія (885 р.) скінчила ся погромом діла св. Мефодія, втекою його учеників і повним тріумфом ворогів. При панонсько-моравським походженю сеї памятки виясняеть ся й та крайня здержливість автора в вислові про римську церкву і сама характеристика догми про *filioque*, про яку сказано лише тільки: яко же етери рѣша недомыслиае ся¹⁾.

А тепер подаємо тут сам текст сеї паноно-моравської вставки в слово св. Григорія, поміщений в книзі Попова на стор. 263—4

¹⁾ Що до реченя А. Попова про катастрофу Мефодіянства в Моравії та Панонії варто зазначити, що воно не зовсім вірне. Про якийсь погром Мефодіянства не можна говорити. З Мефодієвих учеників прогнано лише сім, а їх же за 14 літ Мефодієвого єпископства мусіли набрати ся коли не тисячі, то певно сотки, і про їх прогнане не чуємо нічого, вони лишали ся на своїх місцях змішані з масою людности. Тай тріумф Вікінга не був довгий, бо швидко по смерти Мефодія його усунено з єпископства та увязнено в Зальцбурзі, де він і вмер. І не минуло й 10 літ, як із усеї велико-моравської держави і з Святополка не стало й сліду, вони щезли в малярським погромі. І знов треба сказати, що людність не щезла і при нових порядках заведених поганськими Мадярами могла навіть легше відітхнути і користувати ся більшою автономією церковного життя при меншим натиску розполошеного латинства. Маємо безсумнівні докази, от хоч би в масі рукописних памяток мораво-панонської доби з X і XI віків, що Мефодіянством у територіях старих моравських територій держав ся і навіть розвивав ся по нинішній Моравії, Чехії і на південь, поки католицьке християнство прийняте Мадярами не ослабило і зовсім не злизало його. Такі книги, як Сазаво-Емауське (Ремське) євангеліє можуть бути доказом, що в південній Чехії Мефодіянство держало ся ще до початків XIV віку.

гаразд, воно коротеньке собі. Подаємо його в перекладі на мову ¹⁾ відсилаючи цікавих на оригінал до книги Попова, які уже було згадано, визначаєть ся сербізмами, але лише в прав (систематичне вживане ъ замість ѣ і є замість ѝ, хоч не зовсім секвентне). Отже читаємо тут ось яке закінчене починаючи місця, де кінчить ся переклад Григорієвого слова :

„Оттим то з огляду, що маємо багато образів сеї тайни, того живучі там (у Палестині) християни сим обичаєм не от але саму правду творять з великою почесцю, щоб і в часах (не забута і многими літами не закрита така велика ласка (бо: Ми чули від богатюх (людей), що кожного року з великою педою (в оригіналі съ чинномъ чинномъ — характеристичний вислов, з уст винятій св. Константину, що так любив говорити поетични висловами та притчами!) і піснями похвальними і хвалою божюю великою. Ставши над рікою святого Іорданз молитви творять поставляв свічки на дошках і спустивши їх у ріку. А коли закаламуть вода, нараз дошки зі свічками иливуть горі рікою ²⁾). Розумієть з сего, що ласка святого Духа зійшла на води, в тій самій хви. і того самого часу з великою радістю починають скакати в ріку а інші кроплять себе і черпають (воду) на освячене свойого тіла і душі і домів і на прогнане всякого зла. Оттим то у всіх народах свята християнська церква в кождім краю землі і місці на подобу (Палестини, в текстї : тѣм ся подобяще) творить те саме кождо року в той сам час. Ставлять гарну посуду посеред церкви наповняють її чистою водою, і запаливши свої свічки співають гарві пісні і читають писаня гідні того празника. І поки єреї святят воду, всі веселять ся тілом і душею, що там тоді були присутні. а потім разходять ся з великими радощами. Таким робом, також перенявши се відтам, і римська церква свячене води і сама держить його й доси і передала всему нашому заходови.

„Від многих людей чули ми таке, що в Єрусалимі всі люди гасять усякий огонь (у страсну суботу). В святій церкві Воскресенія

¹⁾ Днев. Андрей Поповъ, Библиографическіе матеріали, випуск II—VII, Москва 1889, стор. 8—9.

Все, що в текстї взяте в скобкі, мої додатки для поясненя текстї.

²⁾ Варто зазначити, що ті свічки, як майже очевидно виходить із звязку оповідання, були вже вперед, на березі повасвічовані самими людьми, а потім чудо лежало лише в тім, що свічки на дошках плили против води (в текстї дословно : въ спеть пловоуть въз-рѣкоу), отже про небесний огонь властиво в тім, очевидно старшім оповіданю нема ще мови. I. Ф.

над гробом Господнім у годині, в якій він воскрес (колись), і в ту саму хвилину свічник запалюється ласкою святого Духа. І від того нового світла розносять усі люди і розпалюють огонь на весь рік“.

Отсе і все оповідане панонського проповідника, властиво, як бачимо, зложено з двох оповідань або епізодів, з яких один відбувається на Іордані, в часі празника Хрещення Ісусового, а другий має місце в ночі перед Великоднем і вповні згоджується з тим, що оповідає наш старий паломник.

Не зайвим буде, думаю, зазначити й ту обставину, що звістки про святий огонь у західній Європі були значно старші від тих, про які згадує проф. Сумцов. А. Попов у своїм згаданім творі згадує ось про які найстарші звістки того рода: за найдавнішу вважається звістка монаха Бернарда Мудрого, про якого знав уже німецький учений і батько старинної бібліографії та наводить його писання в своїй *Bibliotheca latina* (т. I, стор. 217); дехто датував його опис 870 роком, але Попов сумнівається що до сеї цифри і догадується в ній помилки о 100 літ, а в таким разі той Бернард був би сучасник солунських братів і особливо Мефодія. Друге свідчення в хронологічнім ряді походить аж із першої чверти XII в. (1122); воно безіменне і вписане на картках одного грецького типика. Трохи вчаснійше, бо роком 1101 датоване оповідане Пульхерія де Шартра, що було видане по французьки разом із книжкою нашого паломника, який таким чином у хронології подорожий до Палестини стоїть на четвертім місці. Розуміється, що панонську звістку, що черпала з устного переказу може навіть про Бернардове паломництво, нема чого ставити в тім ряді.
